

déli határokon feltűnő, mind hatalmasabb Oszmán Birodalom agresszív hódító politikája okozta a veszét. A késő középkor legfontosabb újdonsága tehát valójában az volt, hogy kicsúszott a magyar elit kezéből az irányítás, és sorsa Edirnében, majd 1453-tól Isztambulban dőlt el. Ezt egyébként az egymást követő magyar királyi udvarokban viszonylag hamar felismerték, és emiatt törekedtek folyamatosan egy nagyobb közép-európai dinasztikus állam megszervezésére az osztrák és cseh tartományokkal közösen. Talán ha Luxemburgi Zsigmond királyságait sikerül egy kézben tartani, lett volna némi esély a szultánok hatalmával szemben. Ha innen nézzük, akkor Habsburg (I.) Albert halálakor 1439-ben veszett el a remény, miután a magyar előkelők épp az oszmán fenyegetés miatt nem várták meg Utószülött László felcseperedését, és kerestek inkább lengyel földön új királyt maguknak. Persze lehet ezzel a véleménynyel vitatkozni, és mindebből nem következett törvényszerűen Mohács, pláne nem Világos és Trianon, de úgy tűnik, hogy immár az 1459-ben rettegett szomszédává való keleti nagyhatalmon múlt, hogy állandó támadásaival mikor öröli fel teljesen a magyar ellenállást. Erre végül 1526-ban került sor, de a hatalmas vereség ellenére a késő középkor gazdagsága és vitalitása nem múlt el azonnal és nyomtalanul, hanem töredezetten, gyengébben, de tovább élt Pozsonyban, a dunántúli nemesi kastélyokban, a felvidéki városokban, erdélyi udvarházakban és a hódoltsági mezővárosokban. Úgy tűnik, hogy a késő középkor anyagi és intellektuális felhalmozása lett a fedezete a kora újkori túlélésnek.

C. Tóth Norbert

Luxemburgi Zsigmond uralkodása

Luxemburgi Zsigmond valószínűleg azon kevés királyunk közé tartozik, akinek a közelmúltig rettentő rossz volt a megítélése. A történészek az 1970-es évekig, a nagyközönség pedig egészen napjainkig negatív hősként tekint rá annak ellenére, hogy ez homlokegyenest ellentétben áll mind a kortársak, mind pedig a nyugat-európai történetírás véleményével is. Idehaza a szakma által alkotott kép Mályusz Elemér, illetve Engel Pál munkái révén változott meg, illetve lépett a változás útjára. A krónikás irodalomban hasonló képpel találkozunk: amíg a kortárs Eberhard Windecke, a király történetírója végtelenül pozitív képet rajzolt uralkodójáról, addig Thuróczy János munkájában (amelyből minden későbbi történetíró szemezgetett) Zsigmond megítélése meglehetősen szélsőséges volt. Egyik helyen a király és a magyarok közötti soha meg nem szűnő gyűlölségről írt, míg a másik helyen – amelyet azonban az utókor valamiért nem vett tollára – arról, hogy a király az ellene irányuló lázadás leverése után „nyugodtan vette birtokába a jogart, élete végéig soha többé nem háborgatta a kormányzásban belső zavargás”, sőt „erkölcsében és életmódjában is megjavult”, „országában

szilárdan kezében tartja a hatalmat”, s látván ezt, más népek „megválasztották római királynak”, sőt halála után „ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit” (Thuróczy 250. [208.], 263. [219.]).

Éppen ezért amikor már azt gondolnánk, hogy az egyik legjelentősebb magyar király végre elfoglalhatná az őt megillető helyet a köztudatban is – legnagyobb meglepetésünkre –, Zsigmond ötven évnyi uralkodása teljes egészében „kikerült” a 9. évfolyamos tankönyvből. A miértről még csak sejtéseink sincsenek.

A korona megszerzése

Küzdelem a magyar királyi címért

Zsigmond Luxemburgi (IV.) Károly cseh király (1346–1378) és német-római császár (1347–1378), valamint Pomerániai Erzsébet második fiúgyermekéként látta meg a napvilágot 1368. február 14-én Prágában. Bátyja, Vencel, a későbbi cseh és német király 1361-ben született, így Zsigmondnak eredetileg nem sok esélye volt a trón öröklésére. Károly császár éppen ezért már idejekorán olyan feleséget keresett neki, akinek kezével királyi koronához segíthette őt. Mivel Anjou I. (Nagy) Lajos magyar királynak csak leányai születtek, adódott a lehetőség a dinasztikus kapcsolat megteremtésére: a másodszületett leányt, Máriát 1372-ben alig egyévesen eljegyezték Zsigmond brandenburgi örgróffal. Az ünnepeles kézfogóra 1379-ben Nagyszombat városában került sor, ahol már Vencel cseh (1378–1419) és né-

met (1378–1400) király adta át öccsét a magyar király számára. Zsigmond ugyanis a ceremónia után, a kor hagyományainak megfelelően a magyar királyi udvarban maradt, hogy elsajátítsa leendő országa szokásait, nyelvét. A két uralkodó megállapodása szerint Mária és Zsigmond örökölte volna a magyar és lengyel trónt. Három év múlva, 1382. szeptember 11-én elhunyt Lajos király, tíz nap múlva Székesfehérváron magyar királlyá koronázták Máriát, ám Zsigmond hoppon maradt, mivel sem a házasság tényleges megkötésére, sem pedig koronázására nem került sor. Ráadásul Zsigmond minden katonai és diplomáciai igyekezete ellenére hamarosan a magyar–lengyel perszonálunió is felbomlott, mivel a lengyelek ragaszkodtak a királyi pár „helyben lakásához.”

Az országban időközben polgárháborús állapotok alakultak ki a trónutódlás miatt. A különböző csoportok ugyanis – Lajos király akaratával szemben – egyvalamiben egyetértettek: Mária királysága csak átmeneti lehet, s a trónt férjének, vagy valaki másnak, de mindenképp férfinak kell betöltenie. Az egyik csoport a Lackfiak vezetésével Luxemburgi Zsigmondot támogatta, míg a másik – az özvegy királynéval és Garai Miklós nádorral az élen – Lajos orleans-i herceg és Mária házasságát akarta keresztülvinni (ez utóbbi kísérlet a herceg halálával meghiúsult). A harmadik csoport, amely főleg a vidéki nemességet képviselte, élén a Horváti testvérekkel, Kis Károly nápolyi király (1381–1386) trónöröklését támogatta. Mivel ez utóbbi csoportnak volt a legszélesebb a tömegbázisa, a két udvari csoport kiegyezett egymással, majd 1385 nya-

rán megtartották Mária és Zsigmond esküvőjét. Ám a koronázásra ekkor sem került sor. A Horvátiak, látván a fejleményeket, meghívták Kis Károlyt a magyar trónra, aki 1385 szeptemberében partra szállt Dalmáciában, majd diadalmenetben megérkezett Budára. Zsigmond Csehországba menekült, s december 31-én Székesfehérváron a királyné és a királynő jelenlétében megkoronázták Károlyt, e néven a másodikat. Hogy az új király pontosan hogyan is képzelte el uralkodását, azt nem volt ideje alattvalóival közölni, mivel 39 nap elteltével, február 7-én merénylet áldozata lett, majd sérüléseibe három hét múlva belehalt.

A gyilkosság következtében szinte nyomban kitört a háború a két tábor között. Erzsébet özvegy királyné és hívei, valamint a Lackfi vezette csoport továbbra is Zsigmond mellett állt, míg a Horvátiak Károly kiskorú gyermekét, László nápolyi királyt (1386–1414) nyilvánították magyar királlyá. Zsigmondot 1386 tavaszán testvére, Vencel király visszahozta az országba, s katonai segítsége fejében a királynéktól megszerezte zálogként Pozsonyt, valamint a Vág folyótól nyugatra lévő területet. Erzsébet királyné személyes megjelenésével akarta a Horvátiak vezetésével zajló délvidéki zendülést elfojtani, ám azok július 25-én megtámadták őket Diakóvár közelében, a királynékat foglyul ejtették, a kíséretüket pedig – köztük Garai Miklóst és a többi, Károly megölésében részt vett személyt – lemészárolták.

Ezek után a Budán maradt előkelők augusztusban országgyűlést tartva általános kegyelmet ígértek a lázadóknak, ha szabadon engedik a királynékat. Ennek

eredménytelensége láttán szerződést kötöttek (liga) és Mária fogsága idejére Zsigmondot – aki megkapta a „Magyarország kapitánya” címet – nevezték ki régensnek. A következő év elején a liga megkísérelte kiszabadítani a királynékat, ám támadásuk elakadt, sőt időközben a vránai perjel szökési kísérlete miatt megfojtatta az özvegy Erzsébet királynét a dalmáciai Novigrad várában, ahová a foglyokat átszállították. A hadjárat sikertelensége után az ország nagyjai visszatértek, és Himházi Benedek veszprémi püspök 1387. március 31-én Székesfehérváron magyar királlyá koronázta Luxemburgi Zsigmond brandenburgi örgrófot, címei szerint ekkor „Magyarország gyámját, kapitányát, előljáróját.” A koronázást a már kialakult koronázási rendtől eltérően nem az esztergomi érsek végezte, mivel Demeter biboros február 20-i halála miatt az érseki szék betöltetlen volt, de nem is a rangban utána következő kalocsai érsek, mivel ő meg a Horvátiak hívének számított. A veszprémi püspök felkérése mellett valószínűleg az döntött, hogy az Árpád-kor óta ő koronázta meg a mindenkori királynékat, illetve egyúttal ő viselte a királynéi kancellár címet is. Az esemény az eddigi szokásoktól még egy dologban eltért: a koronázás előtti napon Zsigmond esküvel kötelezte magát a főpapok és bárók által a koronázása feltételeként megállapított pontok betartására. (E rendhagyó aktus a Zsigmond után uralkodó királyoknál már szokássá lett.) E szerint kötelezte magát, hogy az ország ősi szabadságait megtartja; mindenkit megőriz jogaiban; általános amnesztiát biztosít; az eddigi adományait visszavonja; a

trónra jutása érdekében kötött családi szerződéseket érvényteleníti; a királyi tanácsba, illetve tisztségekbe csak magyarokat állít; idegeneknek birtokokat nem adományoz, sőt egyházi javadalmakat sem kérhet számukra a pápától. E kötelezettségek nem sok újat mutattak a más országokban akkoriban szokásos eljáráshoz képest. Ám a szerződés valódi lényege csak ezután következett: Zsigmondnak szövetségre kellett lépnie az öt királlyá emelő főurakkal, és egyúttal fel is hatalmazta őket, hogy ígérete nem teljesítése esetén erővel is kényszeríthessék annak betartására. E szerződés volt az, amely az elkövetkezendő évtizedben megadta a keretét a király uralkodásának.

Királyból uralkodó

Az új támogatói kör kiépítése

Zsigmond trónra lépése után a legfőbb problémát azonban korántsem az előbb említett szerződés megkötése jelentette. Koronája megtartásáért és az ország egységének megőrzéséért ugyanis egyszerre több fronton is harcba kellett szállnia. Első feladata feleségének, Máriának a kiszabadítása volt, majd az ország Szávaig terjedő részét kellett megtisztítania a nápolyi párt híveitől, itt az elfogott lázadókat kíméletlenül kivégeztette. Végül az ország területi épségének helyreállításához szükséges volt Pozsonyt, illetve a Duna és Vág folyók közötti részt visszazereznie a bátyjától. Ezt először szerződések, majd fegyverek által sikerült elérnie 1389 elejére.

Zsigmondnak a hatalom megszerzése, illetve az ország integritásának helyreállítása érdekében viselt háborúi alaposan megterhelték a királyi kincstárat. A belső és külső ellenségekkel folytatott egyidejű harc költsége – ámbár az ország vezető rétege maga is egyetértett vele – csak a királyt terhelte. A korábban méltóságba emelteknek azonban egyrészt kötelessége, másrészt lehetősége is volt arra, hogy a király segítségére legyenek, aminek viszont megkérték az árát. A királynak azonban pénze nem volt, ezért egyfelől kormányzati pozíciókkal fizetett. Így például Kanizsai János (†1418) egri püspökből a koronázás után esztergomi érsekké és királyi főkancellárrá emelkedett, míg testvére, István (†1427/1429) székely ispán (1391–1395), majd királyi ajtónállómester és somogyi ispán (1395–1401), másik testvére, Miklós (†1404) pedig vasi, soproni és zalai ispán (1387–1401), illetve tárnokmester (1388–1398) lett. Másfelől tartozásait és nem mellékesen hívei megtartását, illetve újak szerzését királyi birtokokkal, azon belül is főleg királyi váruradalmakkal egyenlítette ki. Ez a mindössze öt éven át folytatott gyakorlat jelentős következményekkel járt az ország addigi birtokstruktúrájára és ezáltal belpolitikai életére.

A vár (és uradalma) – némileg leegyszerűsítve – mint mindenhol, nálunk is egyenlő volt a hatalommal, így ahhoz, hogy képet kapjunk a királyi hatalom átalakulásáról, az ország várállományának megoszlását érdemes megvizsgálnunk. Zsigmond trónra lépésekor az országban (a Drávántúl és a Tisza-Maros-Duna köze nélkül) mintegy 226 (az előbbiekkal együtt körülbelül 300) vár ál-

lott, ebből száz volt királyi és királynői/királynéi, valamint 18 egyházi birtokban. A maradék 108 pedig valamelyik család kezén volt. A várak közel fele – az egyháziakkal több is, mint fele – tehát királyi hatalom alatt állt. Tíz évvel később, 1397-ben a helyzet már gyökeresen más volt: az eddigi várak kevesebb, mint fele, 47 maradt az uralkodó birtokában, ellenben a magánosok kezén már 159 várat találunk. (Az egyházi tulajdonba került várak száma 21-re nőtt.) Így az eddigi 50–50 százalékról 25–75 százalékra változott a királyi és magánvárak aránya. A királyi birtokállomány nagyságának csökkenése azonban ennél még jelentősebb volt, mert a várhoz hoztatórtozott annak uradalma is. A várak eladományozása leginkább az 1392-ig terjedő időszakra volt jellemző, amikor is a vizsgált korszak egészéből a várak 77 százaléka jutott magánkézre, míg 1393 és 1397 között a maradék 23 százalékuk. Még megdöbbentőbb a helyzet az 1397 utáni váradományok tekintetében, ugyanis a Zsigmond uralkodásából hátralévő negyven évben összesen csupán 21 királyi vár elidegenítésére került sor. Ezek alapján jól látható, hogy hosszú uralkodásán belül miért az 1392-es év a korszakhatár: amíg a király az első öt évben 46 várat (és uradalmukat) adományozott el, addig az utána következő negyvenöt évben 35-öt. Az Anjouk alatti időszak és Zsigmond ötéves uralkodása után megmaradt királyi birtokállomány között kiáltó az ellentét, de még inkább az, ha megnézzük az egyes családok, illetve tagjaik vagyonnövekedését: a vagyonosok még gazdagabbak lettek. Hozzátehetjük, hogy mivel ők tisztségviselésük révén egyúttal különböző királyi várak

kormányzását is megkapták, így vagyoni helyzetüket a családjuk kezében lévő birtokok mennyisége nem is fejezi ki pontosan. (Zsigmond trónra lépése előtt például a Lackfiaknak hat váruk volt, ehhez István nádor szerzett még kettőt, továbbá kezén voltak a Varasd, majd a Trencsén megyei várak, Moson megyében Óvár, valamint Komárom, Győr és Veszprém megyék ispánsága révén a bakonyi és vértesi királyi várakat – kb. két tucatot – is ő kormányoztatta familiárisaival.)

A várak elidegenítése nemcsak azért volt előnytelen a királyi hatalomra nézve, mert csökkentette annak hatalmi bázisát, hanem azért is, mert a királyi várak és birtokok száma nem csupán az adományok révén csökkent. Mint az előbb láttuk, Lackfi István a nádori méltóságából és megyésispáni tisztségeiből következőleg legalább ugyanannyi, vagy még több vár felett rendelkezett, mint amennyi családja kezén volt. Az egyes főbb tisztségekhez ugyanis, ha nem is azonos és előre meghatározott módon, bizonyos számú királyi birtok járt honorként, azaz fizetségként. Emiatt mind az egyes udvari tisztségekhez, mind az egyes megyék ispánságához tartozó, hivatalból járó királyi birtokok, várak elfogytak. Így például Vas és Sopron megyében 1386-ban hét királyi vár tartozott a megyés ispán(ok) hatalma alá, 1392-ben már egy sem. Az ispáni hatalom kiüresedésének következményei nem rögtön váltak beláthatóvá, hiszen a mondott megyék ispánságát éppen a legtöbb váradományban részesült család tagja, Kanizsai Miklós töltötte be. Ő ispáni hatalmát bizton építhette a királytól kapott várbirtokaira. Problémát az okozott, ha a király olyan családból neve-

zett ki ispánt, amelyik nem részesült e hatalmas adományokból, így hatalma immáron nem épülhetett a megyében fekvő királyi várakra, hanem csak saját megyebeli vagy egyéb birtokaira. Az újonnan kialakult helyzet a megyebeli nemesség számára vált fontossá, ezentúl ugyanis a helybéli nagybirtokos lett az új „igazodási pont”. Végző soron a királyi birtokállomány lecsökkenése, illetve az új, a korábbiakhoz képest sokkal nagyobb birtokokkal rendelkező főurak (bárok) megjelenése mind rövid, mind pedig hosszú távon átalakította a királyok kormányzási módszereit. Az uralkodók hatalmának alapját immáron nem a hatalmas – királyi – birtokállomány jelentette, hanem saját uralkodási képességük, illetve ettől kezdve be kellett vonniuk az arra érdemeseket a kormányzásba. Mindez egyébként – a várt hatással ellentétben – korántsem azt jelentette, hogy csökkent volna az uralkodó hatalma vagy mozgástere.

Az 1392-es esztendő nemcsak az adományozások területén volt határpont, hanem a kormányzati politikában is: a koronázáskor, illetve már előtte hatalomra került csoport tagjai lényegében eddig tudták megőrizni pozícióikat. Ha voltak is egyes tisztségekben cserék, azok e bárói csoport családjain belül zajlottak le. Ugyanakkor Zsigmondnak a vele szövetséges és a tisztségek elosztásának jogát magának igénylő csoport tagjai mellett sikerült egy-két megbízható emberét is pozícióhoz juttatnia, így például a Lengyelországból származó Stibort. Ő megkapta az ország egyik legfontosabb megyéjének, tulajdonképpen nyugati kapujának számító Pozsony ispánságát. Emellett kapott három várat is Nyitra megyé-

ben: Bolondócot, Csejtét és Újvárt. De ugyanitt említhetjük az ifjabb Garai Miklóst, Perényi Pétert és Maróti Jánost is, akik kezdetektől Zsigmond tántoríthatatlan hívei voltak – talán hasonló korukból és királyi udvarbéli neveltetésükből adódóan. A későbbiekben e csoporthoz tartozott még a Firenzéből kereskedőtanoncként érkezett Filippo Scolari, ismertebb nevén Ozorai Pipó, aki valamikor az 1400-as évek elején Kanizsai János érsek familiárisai közül csatlakozott a királyhoz, majd 1403 után páratlan karriert futott be a magyar királyi udvarban.

A Zsigmondot hatalomra juttató csoport és a király közötti viszony megváltozásának legfeltűnőbb jele jó néhány ligatag leváltása volt posztjáról. Zsigmond ezen intézkedése nem azért keltett felháborodást a csoport tagjai között, mert valakit elmozdított egy tisztségből, hanem azért, mert nem adott az illetőnek másik pozíciót. Az év őszén hozott következő döntését már az egész ország megérthette. Az Anjouk trónra lépése óta kimondatlan szabálynak számított, hogy az ország nádora életfogytiglan tölti be a tisztséget. E szokást azonban Zsigmond figyelmen kívül hagyta, és az 1392 novemberében tartott országgyűlésen leváltotta Lackfi Istvánt a nádorságról, utódjául pedig jelöltjét, Ilsvai Leustákot választatta meg. (Alig öt év múlva, az 1397. évi körösi tanácskozások alkalmával aztán fizikailag is kiiktatták a Lackfi család befolyását.) A király és a liga között érlelődő konfliktus kitörését azonban külpolitikai okok egy évtizedre elnapolták. A folyamatosan zajló törökellenes harc, illetve a Száván túli terület pacifikálásáért és a bosnyák uralkodó megregulázása miatt folyó

küzdelem, valamint a Prokop morva őgróf elleni háborúk kevés teret hagytak ugyanis az országnagyoknak arra, hogy kérdőre vonják Zsigmondot politikájának megváltozása ügyében.

A harcot végül a ligatagok indították meg, és 1401. április 28-án fogságba vetették a királyt, miután az nem volt hajlandó feltételeiket végrehajtani. Zsigmond mintegy négy hónapos házi őrizet után, Garai Miklós mesteri tevékenységének köszönhetően megerősödve tért vissza a hatalomba (Garai 1402 végén elnyerte a nádori méltóságot). A következő évben lecserélte az addig kormányzó elitet, majd Csehországba távozott, hogy ott is a maga javára fordítsa bátyja szorult helyzetét. A hatalmi harcot végül a Kanizsai János főkancellár vezette 1403. évi lázadás döntötte el véglegesen: a polgárháborúban a néhai Kis Károly fia, László nápolyi király (1386–1414) hívei teljes vereséget szenvedtek. A király sikeresen szabadult meg a koronázási eskü által rárakott béklyóktól, uralkodását immáron semmi sem zavarta meg 1437 decemberében bekövetkező haláláig. (A királyi birtokalmány drasztikus lecsökkenése ebben mit sem zavarta Zsigmondot, hiszen hatalma nem a királyi vagyon nagyságától függött, hanem politikai teljesítményétől.)

Az ország védelme, a végtárrendszer kiépülése

A királyok koronázásukkor többek között vállalták, hogy nemcsak megvédik országuk területét a támadásokkal szemben, hanem, ha lehetőségük van rá, gyarapítják

is azt. Zsigmondnak ötvenéves uralkodása során bőségesen volt alkalmá bizonyítani, hogy komolyan veszi királyi kötelességét. Rögtön uralma elején új, az ország létét veszélyeztető ellenséggel kellett szembenéznie. Lázár rác despota 1389. évi rigómezei csatavesztése következtében oszmán portyázók jelentek meg a Magyar Királyság déli határánál. Zsigmond első lendülettel és a nemesség elvárásainak is megfelelően támadó háborúval válaszolt a török betörésekre. Az 1389 és 1395 között lezajlott sikeres hadjáratok, illetve portyázások arra a téves következtetésre vezették az ország közvéleményét, hogy lehetséges egy mindent eldöntő ütközetben örökre leszámolni a támadókkal. Zsigmond ennek érdekében összetrombitálta az akkori idők legnagyobb lovagi seregét – a kisegítő alakulatokkal együtt kb. 25 ezer főt. A szultán hasonló nagyságú sereggel (kb. 30 ezer fő) vette fel velük a küzdelmet. A döntő ütközetre a Duna mellett fekvő Nikápoly várának falai alatt került sor 1396. szeptember 25-én. Az eredmény és okai ismertek: totális vereség, fogságba esett serevezérek, Zsigmond is csak egy hajó segítségével tudott elmenekülni (nem utoljára!). A csata jó példával szolgált arra, hogy a kiképzett, fegyelmezett és begyakorlott török katonaság ellen még számbeli egyenlőség esetén is kevés az egyéni hősiesség, a fényes lovagi viselet.

A vesztes ütközetnek súlyos következményei lettek, amelyek egy része azonnal, másik része fokozatosan jelentkezett. A Magyar Királyság mindinkább elvesztette külpolitikai mozgásterét, bevételeinek mind nagyobb hányadát emésztették fel a török elleni védelem költ-

ségei, és 130 évvel később mindez a mohácsi csatavesztésbe torkollott. A király tanult a vereségből, soha többé nem vállalkozott hasonló nagyságú támadó hadjáratra, helyette három különböző módszer kombinálásával igyekezett az oszmánokkal szomszédos határvideket megvédeni. Elképzelései végrehajtásában nem várt támogatást kapott egy külső hatalom részéről: a Kis-Ázsiában megjelenő mongolok Timur Lenk vezetésével 1402-ben Ankaránál tönkrevették a török szultán seregét, és magát Bajezidot is foglyul ejtették. Ennek következtében mintegy másfél évtizedre enyhült a Magyar Királyság határaitra nehezedő nyomás. Mire Bajezid fiai közül I. Mohamednek (1413–1421) sikerült testvéreit, illetve a többi trónkövetelőt kiiktatnia, új helyzet alakult ki a Balkánon. Zsigmond ugyanis kihasználva az Oszmán Birodalom időleges meggyengülését, kiépíthette élete egyik főművét, a török elleni határvédelmet, amely három pilléren – és rengetegen pénzen – nyugodott. Az első pillér a Magyarország határainál fekvő, addig a szultán vazallusaiként élő fejedelemségek (Havasalföld, Moldva, Szerbia és Bosznia) magyar fennhatóság alá vonása, ütközőállamokká tétele volt. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a török támadásokat saját „testükkel” fogták fel, ezzel védve a Magyar Királyságot. A fejedelmeiket, hogy érdekeltek legyenek az új helyzet fenntartásában, Zsigmond változó nagyságú birtokadományokban részesítette az országban, némelyiküket pedig még magyar nemessé is tette.

A második pillért az addigi katonai állítási gyakorlat átalakítása jelentette. Első lépésben, még a nikápolyi

vereség után, az 1397. októberi temesvári országgyűlésen ugyan elismerte a nemesek azon kiváltságát, miszerint az ország határain túl támadó hadjáratban nem kötelesek részt venni, ám annak hatályát rögtön fel is függesztette. Elrendelte továbbá, hogy a birtokosok hadjárat alkalmával minden húsz jobbágyuk után kötelesek egy íjászt felszerelni. Az így létrehozott, a jobbágyok száma alapján kiállított csapatokat lényegében már ekkortól, törvényileg azonban csak 1435-től, telekkatonaságnak hívták. Továbbá, a török elleni háborúk idejére, azaz gyakorlatilag uralma végéig, a király lefoglalta minden egyházi intézmény évi jövedelmének egy bizonyos részét. A második lépésre az 1415–1417-es évek valamelyikében – az uralkodó távollétében – került sor, amikor is írásban rögzítették a törökkel szembeni határok védelmi körzeteit, illetve az odarendelt parancsnokokat és csapataikat. Az utolsó, harmadik lépésre az 1435-ös országgyűlésen került sor, amikor ismételtén szabályozták a katonai állítást: az eddigi húsz jobbágy helyett harminchárom után kellett egy lovas íjászt felszerelni, azaz minden száz jobbágy után hármat. Azoknak a nemeseknek, akiknek nem volt legalább 33 jobbágya, össze kellett állniuk és jobbágyaik arányában felszerelni egyetlen íjászt. A nagybirtokosok továbbra is maguk vezették csapataikat, míg az előbbi módon kiállított katonák a megyei csapatokba soroztattak és a király által kijelölt kapitányok vezették őket. Az 1435. évi törvény értelmében kiállított telekkatonaság létszáma körülbelül hatezer főre rúgott. Mindez jelentős, elsősorban könnyűfegyverzetű katonai kiegészítés volt.

szítést jelentett a török elleni harcban. Ezenkívül a délvidéki menekült szerbekből (rácokból) felfogadott lovasok révén létrejött, nagy létszámú könnyűlovasság is jól kiegészítette a nehézfegyverzetű katonaságot. Emellett a folyók mentén a révek védelmére naszádosokat is alkalmaztak, akik többnyire adómentesség ellenében vállalták a szolgálatot. Összességében elmondható, hogy az ország hadereje a 15. század elején teljes mozgósítás esetén kb. 25 ezer katonából állt.

A harmadik pillér a déli végvárrendszer kiépítése volt. A király felismerte, hogy az „ütközőállamok” által nyújtott biztonság csak addig hatékony, amíg a török vissza nem nyeri erejét, és már e politika első évtizedében hozálátott egy új védelmi vonal kiépítéséhez. Az 1404 és 1420-as évek közepe közötti húsz esztendő elegendő volt arra, hogy kiépüljön az ország déli határát őrző végvárrendszer. E munkát Ozorai Pipo temesi ispán irányította. A feladat nagyságát minden téren jól érzékelteti, hogy a Nándorfehérvártól (amely 1427-ben visszakerült magyar fennhatóság alá) Szörény várig terjedő, mintegy 210 kilométeres határszakaszon 1390 előtt összesen négy magyar vár állt: Szörény, Orsova, Haram és Keve. 1429-ben azonban már több mint egy tucat vár őrizte a határt. A határvédő várak felépítése irdatlan költségekkel járt, csak a benne állomásozó katonaság fegyverben tartására évi 100 ezer forintot kellett fordítani (viszonyításképpen, az ország ekkori évi bevétele körülbelül 300–400 ezer forintra rúgott). Az ily módon több lábra állított védelmi rendszer – kisebb megingásokat, például Galambóc 1428. évi sikertelen visszafoglalási ki-

sérletét leszámítva – jól vizsgázott és a zsigmondi védelmi politika eredményeképpen kiépített végvárak még egy évszázadig kiállták a támadások viharát.

Az apa nyomdokain

Az út Rómába

Zsigmond – mondhatni – születésétől fogva egyik, ha nem a legfőbb életcéljának tekintette apja koronáinak elnyerését. Ennek első lépéseként megszerezte a magyar Szent Koronát, majd évtizedes küzdelem árán biztosította uralmát. A magyarországi helyzet rendezése mellett azonban tevélegesen bele kellett szólnia Csehország életébe is. Korán kiderült ugyanis, hogy Zsigmond bátyja, Vencel cseh és német király nem igazán alkalmas az uralkodásra, illetve utódokkal sem fogja megörvendeztetni a világot. Az előbbi miatt a német fejedelmek már 1400-ban megfosztották a német királyi címtől, az utóbbi pedig azzal fenyegetett, hogy a cseh korona is elvész a Luxemburgi-ház számára. Éppen ezért Zsigmond kezdetektől figyelemmel kísérte, hogy mi történik a szomszédos királyságban, és többször is tevélegesen beavatkozott azért, hogy a cseh koronát megszerezze magának. (Végül erre 1420-ban, Vencel halála után került sor. Időközben azonban sikerült kierőszakolnia, hogy őt válasszák német királlyá 1410-ben, majd immáron végérvényesen 1411-ben, 1414-ben aztán Aachenben sor került a koronázásra is.) A cseh királyi cím egyfelől azért volt fontos, mert az egyik birodalmi választófeje-

delemnek számított, másfelől remek kiindulási pontként szolgált a császári korona megszerzéséhez. Mindez azonban még kevés lett volna, mivel leendő császári koronázása azon múlt, sikerül-e megszüntetni a nyugati egyházszakadást és a jelenleg pontifikáló három helyett egy, mindenki által elfogadott pápát választani.

Zsigmond uralmának csúcspontja már a kortársak, de az utókor számára is Európa első, modern értelemben vett kongresszusának – amelyet ma konstanzi zsinat (1414–1418) néven ismerünk – a megrendezése és sikeres lebonyolítása volt. A zsinat összehívásának fő célja ugyan a későbbi szemlélők számára az egyház egységének a helyreállítása volt, de emellett fontos kérdéseket, így a huszita eretnokség, az egyházi reformok ügyét kellett elrendezni. Zsigmond ennek érdekében sorban egymás után felvette a kapcsolatot a három pápával, illetve azok támogatóival, a különböző országok uralkodóival, és Konstanz városát jelölte ki a zsinat helyszínéül. A városban Zsigmond menlevele birtokában megjelent Husz János (Jan Hus), a prágai egyetem tanára is, hogy előadja tanait és megvédje tanítását. A zsinati bírák azonban rögvést börtönbe, majd rövid úton máglyára vetették. Zsigmond – noha kötelezettséget vállalt Husz sérthetlenségére – a zsinat egységének megőrzése és a pápai tekintély visszaállítása érdekében gyakorlatilag „beáldozta” Huszt és a vele érkező legjobb tanítványát, Prágai Jeromost. (Ha fellépett volna védelmükben, esélye sem maradt volna céljai elérésére.) A két kivégzés egyébként Zsigmond számára is nem várt következményekkel járt: Vencel

halála (1419. aug. 16.) után Csehországban véres polgárháború tört ki a katolikusok (Zsigmond támogatói) és Husz követői között, amely aztán az évek során átterjedt a környező országokra is. (Zsigmondot ugyan 1420. július 28-án sikerült Prágában cseh királlyá koronázni, de legközelebb a háború lezárása után, 1436 augusztusában tudott visszatérni, hogy fogadja a rendek hódolatát.)

Az új, egyetemes pápa megválasztásához azonban először félre kellett állítani az éppen regnáló, különböző országok által támogatott három pápát. A kérdés megoldása mintegy három évig tartott: XXIII. Jánost (1410–1415) a zsinattal fosztatta meg tisztségétől, a római, ám ekkoriban Riminiben meghúzódó és már kilencvenedik életévét taposó XII. Gergely (1406–1415) pápa önként mondott le, míg az avignoni pápa, XIII. Benedek (1394–1417) mögül „kiszervezte” a hispániai félsziget uralkodóit és végül őt is a zsinat fosztotta meg a pápai tiarától. Zsigmond, miután elérte célját az új pápa kijelölése és megválasztása ügyében, a háttérben maradt, jöllehet ennek megkérte az árát. A jelenlévő bíborosokkal kiadatta az úgynevezett konstanzi bullát, amelyben ők szentesítették a magyar királyok főkegyúri jogát: azaz kötelezettséget vállaltak arra, hogy bármelyikük lesz is a pápa, ő, illetve e székben utódai csak a király által javasolt személyeknek adnak főpapi javadalmat, és a magyar egyházi javadalmak betöltésébe nem avatkoznak be. Az ígélet kiterjedt arra is, hogy az új pápa kinevezésekor mérsékli a pápai kincstárba beiktatáskor fizetendő járulékot, illetve kimondták, hogy egyházi pe-

rek csak fellebbezés útján kerülhetnek a pápai kúriába – azaz magyarországi per nem kezdhető az Apostoli Szentszéknél. A bitorosok végül Oddo Colonnát választották meg egyházfővé V. Márton néven (1417–1431). Zsigmond az általa kitűzött célokat elérve 1418 májusában elhagyta Konstanzot, majd a birodalomban tett utazása után azzal a tervvel érkezett meg hétévi távollét után, 1419. február elején Magyarországra, hogy mihamarabb Rómába indul. Számításait azonban egyfelől a már említett csehországi belharcok húzták keresztül, amelyekből a husziták kerültek ki győztesen és rövidesen lángba borították a környező országokat, másfelől pedig az Oszmán Birodalom, amely újból megerősödve ismételten megjelent a határokon. Ráadásul közben a Velencei Köztársasággal is több évtizedes konfliktus alakult ki Dalmácia birtoklása miatt: a fegyveres harcok 1412 és 1414 között eredménytelenül zajlottak, hogy aztán 1420-ra a teljes tartomány velencei kézbe kerüljön. A Köztársaság ezek után hathatósan akadályozta meg Zsigmond tervbe vett római útját is.

A hazatérését követő évtizedet az uralkodó Magyarországon, sőt az 1426 és 1428 között majdnem két és fél évet a déli határokon töltötte. A király végül 1430 augusztusában hagyta el ismét az országot, és a következő év októberéig a birodalom területén tartózkodott, hogy előkészítse római útját. Mivel a császárra koronázás előfeltétele az volt, hogy az illetőt az itáliai vagy lombard koronával Itália királyává koronázzák, Zsigmond november végén Milánóba ment, ahol e hónap 28-án megtörtént a koronázás. Innen december

közepén indult Róma felé, ám a császári címet csak másfél év múlva nyerte el. Az odavezető utat ugyanis elzárta Firenze. A város történetesen éppen IV. Jenő pápa (1431–1447) és Velence szövetségese volt, Zsigmond viszont Velence ellenségének számított (a korábbi háborúkat ugyanis még nem zárták le). A továbbhaladás érdekében végül az uralkodó kénytelen volt megállapodni Velencével Dalmácia ügyében (a fegyverszünet értelmében mindenki megtarthatta foglalását, ez tulajdonképpen az 1420 óta fennálló állapot elismerését, azaz Dalmácia teljes elvesztését jelentette). A császárkoronázás feltételeiről és részleteiről történt 1433. áprilisi megállapodás után, IV. Jenő pápa május 31-én a Szent Péter-bazilikában császárrá koronázta Zsigmond magyar királyt.

Építkezések egy életen át

Zsigmond uralkodását végigkísérték az építkezések: hol védelmi céllal emeltetett végvárat (például Szentlászló), hol pedig éppen aktuális uralkodói feladatainak megfelelően vágott bele építkezésekbe. Trónra kerülése után nem sokkal befejezte a még apósa által kezdeti visegrádi várépítkezéseket, de ugyanekkor folytak munkák Diósgyőrött is, majd rögtön ez után, immár a századfordulón következett a budai székhely átépítése. Zsigmond az utazásai során felkeresett épületek mintája alapján és valószínűleg apja prágai építkezéseinek utánpótlása okán elhatározta egy új palotanegyed, il-

letve királyi udvar felépítését a budai vár addig kevésbé lakott déli részén. A munkák még az 1410-es években is folytak, Zsigmond ugyanis külföldi tartózkodása során mindvégig figyelemmel kísérte azokat és számtalan építőmestert küldött Augsburgból, Stuttgartból, Párizsból és Firenzéből. A palota reprezentációs célokkal késő gótikus stílusban épült ékköve a „Frisspalotának” nevezett épület volt. A fővárossá tett Budát aztán egyetem alapításával is igyekezett egyenrangúvá tenni gyermekkorra helyszínével, Prágával, de törekvései mindkétszer zátonyra futottak. Még folytak az építkezések a budai palota területén, miközben az építőmesterek már Tatán, Zsigmond kedvelt pihenőhelyén is megkezdték munkájukat. A minden igényt kielégítő vadászkastélyt az uralkodó pihenés vagy éppen diplomáciai tárgyalások céljából (például 1426 májusában itt kötötték meg Lazarevics István szerb fejedelemmel a Brankovics György utódlását, valamint Nándorfehérvár és más várak magyar kézre kerülését biztosító egyezményt) is használta.

Az építkezések utolsó hulláma az 1420-as években kezdődött összhangban azzal, hogy Zsigmond német királyként a birodalom határánál fekvő Pozsonyt tette meg állandó székhelyévé. Az egyetlen évből (1434) fennmaradt számadások alapján évente kb. 220–240 fő dolgozott az építkezéseken, és az arra fordított összegek elérték az évi tízezer aranyforintot, ami már európai viszonylatban is jelentős munkákra vall. Máig rejtély, hogy pontosan miből tudta finanszírozni a király ezeket az irdatlan költségekkel járó építkezéseket.

A trónutódlás kérdése

A mindenkori uralkodók kötelességei között előkelő helyen szerepel(t) a törvényes utód nemzése annak érdekében, hogy az ország trónját nyugodt körülmények között (értsd fegyverzajtól mentesen) örökítsék át, és nem mellékesen biztosítsák a dinasztia túlélését. Zsigmond hosszú élete során kétszer házasodott meg. Az első frigyet, amely egyúttal megnyitotta az utat a magyar trónra, Nagy Lajos király leányával, Mária királynővel kötötte, a menyegzőre 1385 őszén került sor, de közös életük csak a királynő kiszabadítása után, 1387. július elején indult. A házasságukból nem született utód, a várandós Mária ugyanis 1395. május közepén egy vértesi vadászat alkalmával leesett a lóról és elhunyt.

Zsigmond felesége halála után, noha jelöltekből nem volt hiány, sokáig nem jutott elhatározásra, míg végül a fentebb már érintett belpolitikai küzdelmek nyomán választott magának új arát. Hűséges hívének, Cillei Hermann grófnak 1392-ben született leányát, Borbálát jegyezte el 1401-ben, majd a törvényes kor elérése után, 1405 novemberében vette feleségül. Házasságuk egyetlen gyümölcse az 1409-ben született Erzsébet hercegnő volt, akit 1411-ben Habsburg V. Albert osztrák herceggel jegyzett el apja. Az ünnepélyes esküvőt tíz év múlva Pozsonyban tartották meg.

A két feleség habitusa és ezáltal a velük kötött házasságok, illetve a királyi pár viszonya is jelentős mértékben különböztek egymástól. Míg az első idején egy

17 éves fiatalember vett feleségül egy 14 éves leányt, addig a második alkalmával már egy 37 éves – a korszak értékelése szerint – javakorabeli férfi egy alig 14 éves leánnyal házasodott össze. E korkülönbség természetesen megmutatkozott habitusukban is: míg Mária királynőből királynévá vált Zsigmond mellett, addig Borbála királynéból királynővé szeretett volna válni. Ezen ambícióiról férje is tudott, hiszen egyszer, 1412 novembere és 1414 szeptembere között már megmutatta oroszlánkörmeit: Borbála helyettesítette őt a kormányzásban. Mindemellett köztudott volt róla, hogy nem lelkesedik az osztrák hercegért és inkább az ifjú lengyel királyban, III. Ulászló személyében látja jövőjét. Mindezek okán Zsigmond császár halála előtt néhány nappal, 1437. december 5-én elfogatta feleségét, így biztosítva veje, Albert zökkenőmentes utódlását. Borbála a következő évben ugyan kiszabadult a fogságából, de életét száműzetésben fejezte be 1451-ben Csehországban.

Mint láttuk, Zsigmondnak első házasságából nem, a másodikból pedig egy gyermeke született. Ugyanakkor „dokumentáltan köztudott” volt a királyról, hogy szeretete „csapni a szelet” a hölgyeknek, mégsem tudunk arról, hogy – ellentétben I. Károly, Mátyás vagy II. Lajos királyokkal – lett volna házasságon kívüli fia. Mégis a mai napig él a köztudatban az az Antonio Bonfini történetírónál már csirájában meglévő, majd a 16. században Heltai Gáspár krónikájában alaposan kiszínezett történet, hogy Hunyadi János Zsigmond király és egy Morzsinai nevű nemesi családból származó leánynak a

törvénytelen fia. A legenda alapjául a Hunyadi család gyors és akkori szemmel páratlan, már-már hihetetlen gyorsaságú felemelkedése szolgálhatott: János vitéz az 1430-as évek elején még egyszerű zsoldosként, majd egy csapat vezetőjeként tevékenykedett, hogy aztán az évtized végén szörényi bánként tűnjön fel, és alig két év múlva pedig az egyik legtekintélyesebb méltóságba, az erdélyi vajdaság élére nevezzék ki. Hunyadi János apja (Serbe fia: Vajk) minden hiteles forrásunk alapján egy Havasalföldről betelepült/elmenekült oláh családból származott, akik 1409-ben nyerték el a később névadójukká váló hunyadvári uradalmat (a várat majd Hunyadi János fogja felépíteni). Ma már legfeljebb akörül folyik a vita, hogy a havasalföldi fejedelmi család mellékágából származó vagy egy ottani nemes (bojár) családról van szó.

Zsigmond uralkodásának mérlege

Zsigmond uralkodását jómagam mindenképpen pozitívan értékelem (nehéz is lenne másképpen viszonyulni egy ötven éven át trónon ülő személyhez): uralkodási kvalitásait dicséri, hogy a trónra lépése utáni másfél évtizedben sikerült lecserélnie azt az elitet, amely őt trónra juttatta. Az már kevésbé örömteli, hogy eközben odaveszett a királyi birtokállomány tekintélyes része. Más kérdés, hogy Zsigmond ennek hiányában is kiválóan el tudta kormányozni az országot mintegy három évtizeden keresztül. A régi elit helyett ugyanis sikerült

egy olyan újat megteremtenie, amely nemcsak támogatta célkitűzéseit, hanem az uralkodója távollétében is – Zsigmond 1410 és 1437 között 16 évet volt külföldön – képes volt működtetni a királyságot. Egyetlen területen nem volt sikeres Zsigmond uralkodása: noha az ország területét sikerült a külső ellenséggel szemben megvédelmeznie és felkészítenie az elkövetkező időszakra, a Lajos király által meg- vagy visszaszerzett Dalmáciát nem tudta megtartani.

Zsigmond magyar (1387–), német (1411–), cseh (1420–) és lombard (1431–) király, német-római császár (1433–) életének 69. évében, 1437. december 9-én a morvaországi Znaïmban (Znojmo) hunyt el. Teteteinek krónikása, Eberhard Windecke elbeszélése szerint testét bebalzsamozták, fejére koronát téve trónusra ültették, s négy napra közszemlére tették, ahol mindenki leróhatta kegyeletét. Ezután a holttestet méltó kísérettel Váradra vitték, ahol első felesége, Mária királynő és Szent László király sírja mellé temették az ottani székesegyházban. A császár akaratának megfelelően december 18-án Pozsonyban magyar királlyá választották Habsburg Albertet.

Ajánlott irodalom

- Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Skorka Renáta. Budapest, 2008.
- Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Budapest, 1977.
- Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum / Királyok és királynék itineráriuma (1382–1438)*. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) Budapest, 2005.
- II. Kovács Péter: Zsigmond király Sienában. Budapest, 2014.
- Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest, 1984.
- Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Budapest, 2006.
- C. Tóth Norbert: Luxemburgi Zsigmond uralkodása, 1387–1437. Budapest, 2009.
- C. Tóth Norbert: Mária királyné és udvara. In: Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. Tanulmányok Biharország történetéről 5. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2018. 183–258.